

BOLEČINA SLIKARJEVEGA BREZDOMSTVA

Slika Jožefa Petkovška *Doma* je najbolj vznemirljiva podoba v slovenskem slikarstvu 19. stoletja. Taka ni zaradi slikarske kvalitete, marveč zaradi svoje izrazne moči oziroma psihične napetosti. K temu prispevata motiv s svojimi sestavinami (prizor z umetnikom, ki se na obisku doma počuti kot osamljen nerazumljen tujec) in sam likovni prijem, ki zanemarja prizadevanje po obvladovanju perspektive in uglajenem obrtnem znanju oziroma prepričljivi modelaciji; prav skozi okornost, kakršno najizraziteje izpričuje grobo naslikani avtoportretni obraz s srepim pogledom, pa se prebija teža trpeče slikarjeve duševnosti. (Ta je videti v svojem brezupu tolikšna, da je slikar filozofa Dean Komela spomnil celo na avtista Kasparja Hauserja.)

Zaradi take vsebine je slika pritegnila že slikarjevega rojaka Ivana Cankarja, da jo je občuteno opisal, in s takim umetnikom so čutili pristno bližino številni poznejši moderni umetniki; obenem pa je okorni Petkovšek doživel popolno zavrnitev tistih, ki iščejo v slikarstvu le obrtno dognanost. Umetnostne pisce je ob tem vznemirjalo zlasti vprašanje, kje je vir za tak učinek podobe in s kakšnimi sredstvi je izražen. Ne glede na to, ali razlage izhajajo iz učinka oblikovnih sredstev ali iz psihološke predpostavke, ki upošteva tudi izkušnje umetnikovega življenja, pa se izkazuje, da je osrednje izhodišče za tako sugestivnost nemir razbolene umetnikove duše.

Slikar je bil psihotik, ki je svoje življenje končal v bolnišnici, slika pa je iz časa, ko se ga je že lotila bolezen, zato lahko v njej gledamo pravo osebno življenjsko izpoved, ki so jo poskusili razložiti tudi psihoanalitično (Jure Mikuž je v tem znamenju razlagal materino roko, ki naj bi ne bila naslikana iz psiholoških razlogov), predvsem pa kot izraz njegovih obsedenosti. Ob tem pa se odpira splošnejše vprašanje o morebitni ustvarjalni vlogi duševne bolezni ali depresije, ki jo je pri Petkovšku gotovo spodbujala tudi podedovana bolezen. V tem pogledu so Petkovška vzporejali celo z van Goghom; duševno neuravnovešenost je bila predpostavljena tudi za baročnega Berganta, ki je močno nihal v svoji kvaliteti. S svojo ekspresivnostjo pa je Petkovšek vznemirjal tudi poznejše likovne umetnike, med njimi Jakopiča, pritegnil pa je tudi književnike, tako Kocbeka in Hienga, ter glasbenike.

Neprimerno bi bilo, če bi načelno razumeli kot pogoj za nastanek pretresljive umetnine duševno bolezen, gotovo pa je zanj potrebna umetnikova izjemna občutljivost, ki je ljudem t. i. zdravega razuma lahko včasih videti že nenormalna; to občutljivost pa je nemogoče razlikovati od prenapetosti ali bolezni, vsaj v okvirih novejših umetnosti, posebej moderne, če pomislimo, da so iz nerazumevanja povezovali z boleznijo delo pesnika Podbevška in ekspresionistov.

Dejstvo pa je, da je likovno delovanje za avtorja pogosto tudi oblika zdravljenja in način za usklajanje oziroma doseganje notranje skladnosti, zato ni nenavadno, da so pogosto slikali tudi bolniki (risal je tudi ekspresionistični skladatelj Marij Kogoj, kot bi se s tem reševal svojih prividov).

O tem je kot akademijski pedagog veliko razmišljal nedavno umrlí grafik Marjan Pogachnik. Spoznal je, da se likovne umetnosti oprijema več duševno neuravnovešenih ljudi kot drugih umetnostnih zvrsti, česar si ni mogel pojasniti. Zato je bil prepričan, da bo slikarstvo – če bi ga res izpodrinili novi mediji, kar se po njegovem mnenju ne bo zgodilo – ostalo živo in koristno vsaj kot način za harmonizacijo ranjenih duš.

Kot obliko zdravljenja ali reševanja iz napehtih notranjih stanj lahko slikanje razbiramo ob delih številnih pomembnih umetnikov, med njimi Gabrijela Stupice, Franceta Rotarja in posebno Jožeta Tisnikarja, ki se je z njim iztrgal iz obupa zaradi vsakodnevnih soočanj s smrtjo. Za življenja nerazumljeni Petkovšek pa je v umetnosti očitno videl tudi možnost za življenjsko potrditev, zato si je za svoj uspeh v svoji nemoči tako prizadeval, da je kot svoja menda predstavljal tudi dela drugih avtorjev; kot dela drugih umetnikov pa danes veljajo tudi nekatere slike iz njegove zapuščine. Zato je opus, ki ga priznavamo za Petkovškovega, zelo skrčen; kot zares pristen in enovit pa se kaže ravno v podobah, ki jih povezuje skozi likovno trdoto in napetost izražena bolečina ali vsaj nelagodnost.

Tako kot na sliki *Doma* je človeška odtujenost izražena tudi v strmečem pogledu žene na Petkovškovi sliki *Beneška kuhinja* (ki so ga pozneje zato preslikali in nato sliko spet restavrirali). Ne glede na resnično slikarsko veljavo in pomanjkljivo znanje, so se take Petkovškove slike izkazale za

dojemljive slovenske gledalce v 20. stoletju več kot značilne. V njih slutimo eksistencialen prikaz človeka, ki v svetu med ljudmi zaman išče dom in strmi v praznino. Zato so se z njim poistovetili številni umetniki, ki so Petkovšku posvetili tudi svoj »hommage« (med njimi Marij Pregelj in Janez Bernik). France Mihelič pa se je v trenutkih največjega obupa počutil, kot da je sam Petkovšek. Prav zato so lahko videli v njem predhodnika in starejšega ustvarjalnega brata. V Petkovšku lahko Slovenci v tej luči gledamo malone prototip svoje tolikokrat depresivne oziroma nesrečne (samo)podobe – in tudi zato, ne le zaradi tipične kmečke izbe z bogkovim kotom (kjer je razpelo »tiha priča gorja in veselja, pritajenih vzdihljajev in glasnih molitev«) je ob »misteriju« te slike Ivan Vavpotič označil Petkovška za prvega zares slovenskega slikarja.

Vse umetnike, še posebej, kadar jih sili k izpovedi velika stiska ali celo obup (lahko pa bi jih tudi velika vzhičenost), rešuje iz duševne napetosti ustvarjalnost, s katero priključujejo na dan svojo bolečino in jo obvladajo v vsaj trenutno odrešitev, če že ne tudi morebitno katarzo, ki jo pomeni naslikana podoba s svojimi prikritimi ali neposredno izraženimi pomeni, tako kot bi jo v naslikani situaciji pomenila izgovorjena beseda, za katero na podobi *Doma* očitno ni prostora. Ni pa ga niti za medsebojne poglede članov naslikane družine (na odsotnost umetnikove prav tako labilne žene pa namiguje prazen stol). Prav zaradi take duhovne razsežnosti (in kot kontrast prisrčno preprosti zadovoljnosti, kakršno nam v istem času med deli naših realističnih slikarjev morda najlepše uteleša Kofetarica Ivane Kobilce) ostaja Petkovškova brezdomna slika *Doma* ne glede na dileme in pomisleke, razlage in tehnične ekspertize vse do danes enako vznemirljiva, ne do kraja pojasnjena in zato toliko bolj človeška in zares živa.